

УДК 378.147:371.13

Шеметова Н.О.
Менська районна гімназія
Чернігівської області

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто методи та прийоми мотивації навчальної діяльності, проаналізовано шляхи формування й розвитку пізнавальних мотивів учнів, запропоновано творчі завдання для мотивування школярів на уроках української мови й літератури.

Ключові слова: мотивація, навчальна діяльність, творчі завдання, пізнавальні ігри, інтерактивні технології.

Шеметова Н.А. Пути формирования мотивации учебной деятельности на уроках украинского языка и литературы.

В статье рассмотрены методы и приёмы мотивации учебной деятельности, проанализированы пути формирования и развития познавательных мотивов учеников, предложены творческие задания для мотивирования школьников на уроках украинского языка и литературы.

Ключевые слова: мотивация, учебная деятельность, творческие задания, познавательные игры, интерактивные технологии.

Shemetova N. THE WAYS OF FORMATION THE MOTIVATION OF EDUCATIVE ACTIVITY ON THE CLASSES OF STUDYING UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

This article tells about different ways and methods of raising the motivation of educative activity. The ways of formation and the development of the cognitive grounds of pupils are also analyzed. This article offers different tasks for motivating the studying in Ukrainian learning classes.

Keywords: motivation, educative activity, creative tasks, cognitive games, interactive technologies.

Сучасна педагогіка характеризується переосмисленням і зміною багатьох поглядів і підходів, відмовою від деяких усталених традицій і стереотипів, пошуком нових педагогічних можливостей. На часі зміна філософії навчального процесу: перехід від фрагментарності до системності, від кількісної оцінки до якісної, від жорсткості до гнучкості, від оцінки до самооцінки. У цих умовах нового значення набуває **мотивація** як компонент освіти. Від мотивації школяра залежить його успішність, глибина й міцність знань, бажання й здатність навчатися.

Доводиться визнати, що в стосунках із сучасними учнями традиційний (авторитарний) стиль спілкування часто не діє: вони не мають визнаних авторитетів (лише неформальні), легко сприймають новий матеріал, але так само швидко можуть його забувати, увага у них нестійка. І головне — вони не роблять того, чого не хочуть! Перед школою постала проблема втрати інтересу учнів до навчання. «Демотивація виражається в типових скаргах учителів: «Учні не хочуть учитися, батькам байдуже, як навчаються їхні діти». Ще два-три десятиліття тому це питання не стояло так гостро. Школа мала найбільший важіль впливу на дитину — жорсткий контроль, який виражався в оцінці на уроці та суворій перевірці з боку батьків, тепер оцінкою злякаєш мало кого з учнів, так само, як і батьків. Як наслідок — тривожні дані статистики: частка учнів, які успішно опановують загальноосвітню програму до закінчення основної школи, зменшується до 10 – 20 %» [4].

Нині авторитарно-дисциплінарна модель навчання змінюється на особистісно орієнтовану, основні ознаки якої — взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво, тому й виникає потреба оновлюватися, розвиватися, спиратися на досягнення науки, досвід практиків, урахувати об'єктивні фактори та прислуховуватися до педагогічної інтуїції.

У цій статті маємо на меті проаналізувати шляхи формування й розвитку пізнавальних мотивів учнів, розглянути найдієвіші методи та прийоми мотивації навчальної діяльності, наявні в арсеналі педагогічної науки, запропонувати зразки творчих завдань для мотивування школярів на уроках української мови й літератури.

Існує кілька теорій мотивації діяльності людини, але для вчителя важливо одне: **опанування способами створення на уроці такого навчального середовища, у якому б учні відчували внутрішню потребу вчитися.** Це може бути за умови, коли учень самостійно ставить перед собою цілі й докладає зусилля для їхнього досягнення.

Більшість дослідників стверджують, що учень на уроці повинен бути настроєний на ефективний процес пізнання, мати в ньому особисту зацікавленість, розуміти, **що й навіщо** він виконуватиме. Проблема мотивації у своїх працях приділяли увагу В. Сухомлинський, О. Пометун, Л. Пироженко, І. Підласий, С. Рубінштейн, К. Роджерс, Н. Наволокова, А. Фасоля, Б. Житник, Л. Коваленко, С. Єлісєєва.

Мотивація на уроці — не одноразова акція, а цілеспрямована робота, яка має організовувати й тримати в полі уваги учнівський інтерес до пізнання нового впродовж усього навчального часу, мотивувати

школяра слід на кожному етапі уроку. «Не так важливо навчати дітей, — наголошує К. Роджерс, — як важливо створити ситуацію, у якій дитина просто могла б учитися сама й робила б це із задоволенням» [2, с. 95]. Уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати в них інтерес, навчати самостійного мислення та дій.

У статті «Мотивація шкільного навчання мови» Л. Коваленко наводить перелік методів і прийомів стимулювання навчальної діяльності, що впливають на активізацію внутрішньої мотивації: проблемно-пошукові методи; навчальні дискусії; методи, які стимулюють пізнавальні потреби та ініціативу учнів, яка проявляється під час діяльності; прийоми зацікавлення, здивування; наведення цікавих прикладів, парадоксальних фактів; аналіз уривків із художньої літератури; цікаві аналогії; прийом парадоксу; створення ситуації новизни та проблемної ситуації; незакінчені завдання; пошук додаткової інформації; самостійне творче складання завдання; створення ситуації змагання тощо [4].

Автор-укладач «Енциклопедії педагогічних технологій та інновацій» Н.Наволокова пропонує такі шляхи створення мотиваційних моментів на уроці: бесіда, проблемна ситуація, виготовлення саморобних наочних посібників, використання творчих завдань, ситуація успіху, мотивація на основі діяльнісного підходу до навчання, в процесі пізнавальних ігор та ігрових ситуацій, з допомогою прийомів роботи з текстом [1, с. 118].

Найбільш ефективними є, мабуть, проблемно-пошукові методи. «Початок мислення — в проблемній ситуації», — так визначав прийом, який найчастіше рухає пізнавальний інтерес, С. Рубінштейн [4]. Мотивація навчальної діяльності шляхом створення проблемної ситуації дозволяє поставити проблемні запитання, надати до уваги учнів логічну суперечність, для розв'язання та пояснення якої у дітей не вистачає знань.

Наприклад, у **6 класі** на уроці з теми «Словотвір» пропонуємо учням пояснити, ким були предки людей, що мають такі прізвища: Барок, Бондаренко, Бортник, Бровар, Гончаренко, Драгун, Кравчук, Крамаренко, Лимаренко, Литвин, Москалець, Олійник, Стельмах, Шевченко. За допомогою можна звернутися до **етимологічного** та **тлумачного** словників.

Також може створюватися проблемна ситуація зі здивуванням або з подоланням труднощів. У **7 класі**, вивчаючи правильне вживання дієприслівників у мовленні, учні мають відредагувати речення.

1. *Насвистуючи веселу пісеньку, ноги несли його все далі й далі.*
2. *Грізно виблискуючи шаблею, кінь з вершиком летів уперед.*
3. *Виходячи з вагона, у моєї валізки відірвалася ручка.*
4. *Поцінуючи траву й помахуючи хвостом, у коня задоволено мружилися очі.*

Використання творчих завдань є одним з найцікавіших прийомів мотивації навчальної діяльності. Це написання фантастичних оповідань, есе, віршів із використанням знань з предмета; складання кросвордів, сканвордів, загадок, каламбурів, акровіршів.

Наприклад, у **7 класі** під час вивчення активних і пасивних дієприкметників діти спробують написати твір-мініатюру «Даруйте людям квіти», використовуючи подані слова та словосполучення.

Палаючі гвоздики, замріяні айстри, наповнені пахощами конвалії, вкриті краплистою росою троянди, нев'янучі хризантеми, розквітлі тюльпани, посіяні, вирощені, доглянуті, політі, зрізані, прив'язані, подаровані квіти.

Можливі такі варіанти роботи з кросвордом:

- розгадати кросворд, заповнивши порожні клітинки;
- сформулювати запитання до слів, що даються учням у заповненому кросворді;
- заповнити кросворд, у якому виділено певні клітинки, з літер, що потрапили в них, скласти ключове слово та пояснити його зміст;
- скласти кросворд, використавши поняття з вивченої теми.

На уроці літератури в **9 класі** учні отримують завдання скласти кросворд «Життя й творчість Григорія Сковороди», використовуючи подані слова, запитання записати самостійно, що спонукає до глибшого опрацювання й свідомого, вдумливого засвоєння теми.

Філософ, поет, Чорнухи, притча, сопілка, трактат, скрипка, афоризми, бандура, Гораций, бас, Полтавщина, композитор, колегіум, пійтика, Томара, етика, Ковалинський, байкар, макрокосм, Просвітництво, мікрокосм.

Дуже цікаво дітям буде вигадати нову пригоду казкового героя твору І.Калинця «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою» або придумати власну версію подальшого розвитку подій оповідання Є. Гуцала «Сім'я дикої качки».

Створена для учня **ситуація успіху** є міцним мотиваційним фактором. Зрозуміло, що в класі є діти, які не можуть засвоїти матеріал на високому й навіть середньому рівні. Для них можна застосовувати дозування викладу навчального матеріалу з обов'язковим закріпленням. На початку вивчення теми використовують репродуктивні методи навчання, а потім творчі. При цьому виникає проблема: як оцінити елементарні дії учня — відтворення невеликої дози матеріалу, виконання легкої самостійної роботи. Враховуючи те, що для деяких учнів таке навчання є максимально можливим, досягнення навчальної діяльності слід оцінювати не лише середнім, але іноді й вищим балом, прийом виправдовує себе, оскільки учні починають вірити у власні сили [1,

с. 121].

У цьому контексті можемо спиратися також на незабутні «Сто порад учителю» В. Сухомлинського: «Пам'ятайте, що нема абстрактного учня, до якого можна було б застосувати всі закономірності навчання й виховання. Нема для всіх учнів єдиних передумов успіху в навчанні. Та й саме поняття успіху – відносне. Уміння правильно визначити, на що здатен учень у даний момент, – це складова педагогічної мудрості. Не можна вимагати від дитини неможливого. Будь-яка програма з предмета – це певний рівень, до якого різні учні йдуть по-різному. Учителю має визначити шлях кожного учня до цього рівня так, щоб учень досягав *успіхів* на своєму шляху пізнання й отримував від того *радість*. Успіх у навчанні – це стежина, що веде до того куточка дитячого серця, у якому горить вогник бажання бути хорошим» [7, с. 8].

Як відомо, в процесі ігор учні найбільш швидко та емоційно сприймають навчальний матеріал. «Усі дорослі були спочатку дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає», — писав колись Антуан де Сент-Екзюпері.

«Майже в усіх технологіях людської діяльності використовують спеціальні засоби для полегшення перебігу процесів — прискорювачі, каталізатори. Гра — та ж сама солодка оболонка для «гіркої, але корисної начинки». Це зручний і швидкий транспортер навчально-виховних ідей. Упровадження ігор — дієвий засіб подолання недоліків формального шкільного навчання з його традиційною словесно-книжковою орієнтацією. Значна *мотивація*, що рухає класну гру, створюється за рахунок наявності в процесі гри проблемних ситуацій, інтелектуальних затруднень, що потребують активної взаємодії школярів із пізнаваними об'єктами, подолання протиріч між відомим і необхідністю «відкрити» або знайти нові знання», — цілком слушно зазначає І. Підласий [5, с. 116]. Ігрові завдання можна використовувати на різних етапах уроку, вони дають можливість активізувати увагу учнів, поживити роботу на уроці, зацікавити, закріпити вивчене.

Наведемо декілька прикладів створення ігрових ситуацій у **5 класі** на уроці з вивчення другорядних членів речення.

Гра. Дві команди: 5 основних гравців і 2 запасних. Кожен учень отримує картку із зображенням графічного позначення певного члена речення.

Конкурс «Хто ти?». Учителю називає в довільному порядку визначення членів речення. Учні, що мають картки з відповідним позначенням, повинні зробити крок уперед. 1-й — 2 бали, 2-й — 1 бал.

Конкурс «Хто підмет?». Учні будують схему речення, тримаючи картки в руках і шикуючись у потрібному порядку. Команда, яка першою правильно побудувала схему, отримує 5 балів, друга — 2 бали.

Вранці осінній ліс зустрів нас тишею. Небо вкрили великі сірі хмари. Ми знайшли багато маленьких опеньків.

Останнім часом учителі найчастіше, можливо, використовують у навчальному процесі інтерактивні технології. Парну й групову роботу організовують як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь і навичок. Робота в парах дає учням час поміркувати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом, вона сприяє розвитку навичок спілкування, критичного мислення, уміння переконувати й вести дискусію. За умов парної роботи всі діти в класі отримують рідкісну за традиційного навчання можливість говорити, учитись формулювати й висловлювати власні думки вголос.

Наприклад, на уроках літератури під час вивчення епічних творів для роботи в парах пропонуємо завдання, які спонукають учнів максимально заглибитись у художній текст, навчають відчувати «смак» слова й розуміти роль деталей, розвивають естетичні смаки. Технологія завдань «*Порушена послідовність*» та «*Реставрація тексту*» дозволяє уважним читачам якнайглибше «зануритись» у «таїну слова» митця. Учні мають відновити порушену послідовність, записати в таблицю букви в правильному порядку, прослідковуючи хронологію подій у творі, уважно вчитуючись в авторський текст, вписати пропущені слова, визначити персонажів за портретами, звернути увагу на важливі нюанси, яскраві деталі, що характеризують індивідуальну стилістику майстра слова.

«Порушена послідовність». 7 клас. А. Чайковський. Повість «За сестрою»

Відновити порушену послідовність, записати в таблицю букви в правильному порядку, прослідковуючи хронологію подій у повісті.

А. Дід Андрій вважав свої обов'язком привчити Павлуса до лицарського ремесла.

В. Павлусь підкрався під самі ворота і сховався в гущині дикого бузку.

С. На березі ріки Самари, яких десять миль від Дніпра, лежало село Спасівка.

Д. Козир-дівка! Тебе б в посли слати...

Е. Павлусь почув, як стріли свистіли йому над головою. Він уже був певний, що татарин його не здожене.

Ф. Першою роботою спасівчан було прорубати круті стежки та покопати схованки на випадок татарської навали.

Г. Попереду виїхав сотник Андрій Недоля на буланому турецькому коні.

Н. Козаки говорили: «Не ймення тебе красить, а ти його краси».

І. Не сподівався стільки гостей. Я готував на п'ятьох, а вас чи не п'ятдесят.

Л.Семен Непорадний був кремезний козак літ тридцяти.

К. Батька і сестру в ясир узяли, дідуся і маму вбили на моїх очах.

Л. Непорадний митець був арканом орудувати.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
C	F	A	D	B	E	J	H	I	K	L	G

Отож приходимо до висновку, що подолати низьку мотивацію учнів до навчання можна, переглянувши методи, форми і стилі навчання. Потрібно розробляти нові цікаві завдання, до того ж з достатнім рівнем складності, не примітивні, що поєднують різні види роботи зі словом, словосполученням, реченням, текстом і вимагають застосування знань з кількох галузей науки з опорою на навчальний досвід.

Сьогодні учитель прагне зробити урок цікавим, пізнавальним, таким, що може розкрити творчий потенціал особистості, дає змогу постійно підтримувати увагу, вчить приймати самостійні рішення. Створена для учня ситуація успіху в навчальній діяльності є міцним мотиваційним фактором: «Я хочу займатися тією діяльністю, у якій я успішний». Для досягнення найкращих результатів дієвими є прийоми створення проблемної ситуації на уроці, використання творчих завдань та ігрових ситуацій, застосування інтерактивних технологій.

Відомо, що краще засвоюється той матеріал, до якого в учня є інтерес. Без виникнення цих мотивів пізнання не може принести позитивний результат. Тому сучасному педагогові, окрім ґрунтовної фахової підготовки, методичної майстерності, необхідний постійний вогник науково-творчого пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П.Наволокова. — Х.: Вид.група «Основа», 2009. — 176 с.
2. Єлісеєва С. Про сучасні підходи до організації навчання на уроках української мови й літератури (Частина перша: інтерактивний урок — особливий тип уроку) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2011. — № 11 - 12. — С. 92 - 98.
3. Інтерактивні технології на уроках української словесності / Укладач Р.Оришин. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.
4. Коваленко Л. Мотивація шкільного навчання мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ippo.org.ua/files/>
5. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти — К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. — 616 с.
6. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології. — К.: Видавництво А. С. К., 2004. — 192 с.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. — Київ, 1974.
8. Тулупова Т. Навчання і виховання успіхом (Семінар-практикум для вчителів) // Педагогічна майстерня. — 2011. — № 8. — С. 10 - 12.
9. Фасоля А. «Лідер» і лідери... (Стати успішним у житті допомагають «Папки успіху») // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2009. — № 3. — С. 46 - 54.

УДК 378.159:95.130:1

Чугуй Л.В.

Полтавська державна аграрна академія

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

У статті розкрито психолого-педагогічні основи формування ціннісних орієнтацій особистості в процесі навчання у ВНЗ. Встановлено, що підвалиною формування ціннісних орієнтацій особистості є сприйняття нею оточуючої дійсності та прагнення до самореалізації в суспільстві. Змістовною стороною сформованих ціннісних орієнтацій визначено духовність особистості.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, навчання, сприйняття, самореалізація, потреба, духовність.

Чугуй Л.В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗе

В статье раскрыты психолого-педагогические основы формирования ценностных ориентаций личности в процессе обучения в ВУЗе. Установлено, что основой формирования ценностных ориентаций личности является восприятие ею окружающей действительности и стремление к самореализации в обществе. Содержательной стороной сформированных ценностных ориентаций является духовность личности.

Ключевые слова: личность, ценностные ориентации, обучение, восприятие, самореализация, потребность, духовность.